

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht

Administratie: H. J. H. Knoester, p/a Drijft 27, Utrecht

Secr. der ver.: Ir. C. L. Temminck Groll, Hoofdstraat 43, Driebergen

Gironummer penningmeester Oud-Utrecht: 575520

VIER EN DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 8 / AUGUSTUS 1961

MIJDRECHT EN WILNIS IN DE VORIGE EEUW

I *)

De gemeentewet bracht voor het eerst het beginsel van de openbaarheid der raadsvergaderingen. Voor 1851 vergaderden onze gemeenteraden uitsluitend achter het ijzeren gordijn. Kennelijk heeft het de vroege vaders van honderd jaar geleden enige moeite gekost, plotseling met deze gewoonte te breken. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de notulen van de gemeenteraad van Mijdrecht, gehouden „in 't Regthuis aldaar op Zaterdag 2 Augustus 1851”, de eerste raadsvergadering na de totstandkoming der gemeentewet. In de notulen lezen wij onder andere:

„De vergadering in 't openbaar gehouden volgens art. 43 der gemeentewet, is dezelve door den Burgemeester geopend met eene aanspraak aan den Raad, waarbij dezelve opmerkelijk wordt gemaakt op de voornaamste bepalingen dier wet”.

Toen was men het in het openbaar vergaderen beu. We lezen namelijk in de notulen, dat de openbare vergadering werd gesloten en dat de bijeenkomst in comité generaal werd voortgezet, „daar” — aldus de notulen — „de aard der onderwerpen dit verkieslijker deed achten.”

Ik moet zeggen, dat men in die dagen een fijne neus had voor hetgeen „verkieslijker” en minder verkieslijk was. Zo werd in de besloten zitting medegedeeld, „dat mej. Van Doorn 23 April II. uit de bedelaarskoloniën is ontslagen”. Voorts werden door de burgemeester inlichtingen verstrekt over „eenige alhier gedomicilieerde

*) Uit de raadsnotulen van de gemeenten Mijdrecht, Wilnis en Oudhuizen heeft mr. J. van der Haar, de tegenwoordige burgemeester een greep gedaan, om een indruk te geven van enkele zaken, die in deze dorpen aan de orde waren rond het jaar van invoering der gemeentewet, 1851. In twee gedeelten laten wij dit overzicht volgen. Red. O.U.

armen die in het gasthuis te Amsterdam en elders verpleegd zijn". De „personale omslag der dorpslasten" werd goedgekeurd, terwijl een besluit van gedeputeerde staten „houdende dat deze gemeente in de kosten der marechaussee moet betalen f. 8,16", voor kennisgeving werd aangenomen.

In deze zelfde besloten zitting werd gehandeld over de „Mijdrechtse kermis", meer speciaal over de „nakermis". In de raadsvergadering van 2 augustus 1851 ging het er om, of deze nakermis wederom „op den voet des vorigen jaars" op vrijdag dan wel „op den voet van vroeger jaren" op zondag moest worden georganiseerd. Besloten werd „om de nakermis weder als voor twee jaren op Zondag te houden, evenwel onder bepalingen vervat bij de publicatie welke, daartoe betrekkelijk, wordt gelezen en gearresteerd".

In Wilnis en Oudhuizen waren een kermis en een nakermis al sedert jaren contrabande. Reeds op vrijdag 7 september 1832 was in de Oudhuizer gemeenteraad „gedelibereerd en besloten om, daar de omstandigheden des tijds dit thans niet gedoogen, en vele Gemeenten hiertoe het voorbeeld hebben gegeven, dit jaar geen kermis te houden, maar zulks vooraf in de Utrechtsche Courant bij tijds te adverteeren".

Mijdrecht was in de dagen van ouds nog andere instellingen rijk dan alleen een kermis. De notulen der vergadering van 7 oktober 1834 wijzen het uit. Mijdrecht bezat in die dagen een gemeentelijke bank van lening, die echter blijkbaar niet te best floreerde. Wij lezen:

„Heden na voorafgaande annonce in de Utrechtsche Courant en bij gedrukte Billetten overgegaan tot de Verpachting der Bank van Leening; — doch heeft men hiermede niet kunnen voortgaan daar er niet één gegadigden was". „Waarop besloten is van dezen afloop aan Heeren Gedep. Staten kennis te geven en Hoogst derzelver nadere beschikkingen ten deze af te wachten. —"

Ik ben er niet in geslaagd, de „nadere beschikkingen ten deze" op te sporen, doch er zijn gereede gronden om aan te nemen, dat het de mijdrechtse lommerd niet naar den vleze ging; een omstandigheid, die ongetwijfeld menig Mijdrechter de klacht heeft doen slaken:

*Ik ben tot tranen toe bekommerd,
Want ik kan nooit meer naar de lommerd,*

zij het dan ook niet, zoals wij naar de aard der liefde moeten veronderstellen,

*Omdat mijn hele inventaris
Reeds daar is!*

Een ander instituut, dat bij onze generatie alleen nog maar zoete herinneringen opwekt aan voorbije dagen, was de nachtwacht. Ik put nu een ogenblik mijn gegevens uit de notulen van de gemeenteraad van Oudhuizen — tot 1857 een zelfstandige gemeente — van vrijdag 7 oktober 1825. Onder artikel 5 der notulen lezen wij letterlijk:

„Laastelijk is op het daartoe voorgedragene besloten om de Nagtwagt in het aanstaande Wintersaizoen weder te doen gaan op den Voet des vorigen Jaars; waartoe door den Burgemeester autorisatie is gevraagd, En de Benoeming van de personen tot die Nagtwagt benodigd, aan Burgemeester en Assessoren gedemandeerd”.

In de raadsvergadering van Oudhuizen, „gehouden in 't Regthuis aldaar op den 5 Mei 1838” kwam de nachtwacht wederom ter sprake. Blijkbaar was de toenmalige functionaris, G. Fokker, aan de pensioengerechtigde leeftijd toe. De notulen zeggen namelijk: „Daar de nachtwacht van Oudhuizen, G. Fokker, door zijn hooge jaren onbekwaam is om dezen post langer waar te nemen is besloten om hem aftedanken en een ander geschikt persoon in zijne plaats aantestellen, waartoe de Burgemeester zijn gedachten hierover zal laten gaan om bij de naschouw met den gemeenteraad een bepaalde keuze te doen en met de volgende maand de nieuw benoemde persoon in functie te stellen”.

In Mijdrecht had men in de dagen van de belgische opstand „eene buitengewone nachtwacht”. In de raadsvergadering van 16 oktober 1830 werd het „noodzakelijk geoordeeld . . . om van stonden af te beginnen dadelijk” — vlugger kan het haast niet — „eene buitengewone nachtwacht in werking te brengen”. Daartoe werd besloten:

- a. Aan 't dorp en in Bozenhoven en Hofland zal eene wacht bestaan van *acht* man gewapend met pieken, en Een Officier voorzien van een sabel.
- b. in de mennonitebuurt en Benoorden de Zuwe insgelijks een Wacht, doch van *drie* man en een Officier.
- c. de Wachts zullen van een Wachthuis, Vuur, Licht koffy en melk worden voorzien.”

*Wat verschijne,
Wat verdwijne,
't Hangt niet aan een los geval.
In 't verleden
Ligt het heden,
In het nu
Wat worden zal.*

De juistheid van deze woorden van mr. Willem Bilderdijk kan men dagelijks ervaren. Mijdrecht en Wilnis hebben zich, in het verleden en in het heden, bezig gehouden met het instituut van vroedvrouw. Omtrent die van het verleden lichten ons in, de notulen van de gemeenteraad van Mijdrecht, nog steeds gehouden „in 't Regthuis”, van 3 september 1836. In die vergadering werd voorlezing gedaan van „het adres van de dorpsvroedvrouw *Elizabet de Haan* wed.e *Arie van der Heul* die uit hoofde harer gevorderde jaren, doorgestane *fatigues* en herhaalde ziekelijkheid van haren post wensch ontslagen te worden — doch daar zij de daaraan verbonden voordeelen immers niet geheel kan ontbeeren verzocht $\frac{1}{3}$ van haar

tractement gedurende haar verder leven te mogen behouden;

gemelde vrouw ter vergadering verschenen zijnde heeft zij nader mondeling haar verzoek aangedrongen en is na gehouden raadpleging, in overweging genomen dat zij sedert meer dan 30 jaren dezen post getrouw heeft waargenomen en dat haar nu onlangs overleden man 25 jaren als Veldwachter heeft gefungeerd en zij dus ook van diens middel van bestaan verstoken is, en hierop besloten haar als dorpsvroedvrouw te ontslaan met behoud van $\frac{1}{3}$ van haar tractement ad f 50 's jaars. —

En is verder bepaald om dadelijk deze vacature in de couranten te annoneeren en eene andere vroedvrouw te vragen en daarbij het tractement te bepalen op f 110 zoodat het met de uikeering aan de vroedvrouw mede voor de gemeente f 10 verhoogt zijnde geweest f 150 en wordende nu f 160.—”

In de raadsvergadering van 28 oktober 1836 werden de — in totaal acht — sollicitanten voor de vacante post van dorpsvroedvrouw „opgenomen”. Besloten werd naar een drietal „provisieel nader onderzoek te doen alvorens de keuze uit te brengen”. Reeds in de vergadering van 19 november 1836 werden „door den Burgemeester en de Leden de Bruijn en de Jong medegedeeld de ingewonnen informatien nopens de sollicitanten tot de post van vroedvrouw — is die nopens de persooene *Christina Louisa Koenen* huisvrouw van *Cornelis Willem Docters van Leeuwen* te Capelle in NoordBrabant meest voldoende voorgekomen en daarop de keuze op die persoon uitgebracht. Zullende hiervan dadelijk aan haar kennis gegeven worden en zij bij haar komst alhier dadelijk in functie treden.—”

Ook in Wilnis en Oudhuizen kende men vroedvrouwen-perikelen. In de vergadering van de raad van Oudhuizen, van 5 mei 1838 — dezelfde vergadering, waarin de nachtwacht G. Fokker werd „afgedankt” — werd nog een ander ontslag uit de dienst aangezegd. Aan de notulen van deze vergadering ontleen ik het volgende.

„Daar de vroedvrouw sedert geruimen tijd ziek is en door haar hooge jaren niet meer bekwaam is om dien post waartenemen is het voor de Ingezetenen van groot belang hierin te voorzien, is besloten om de vroedvrouw te spreken, haar voor te stellen om ontslag te vragen op een pensioen van f 40,— en dan een nieuwe vroedvrouw te beroepen op het tractement van f 100,— op den last der uitkeering van f 40,— pensioen aan de oude vroedvrouw, en daartoe annonces in de courant te doen plaatsen.—”

Nu wij zijn beland bij de volksgezondheid, mag een aantal gegevens inzake de cholera-epidemie rondom de jaren 1830, niet ontbreken. In de vergadering van de gemeenteraad van Mijdrecht, gehouden op 10 december 1831, werd „gecommuniceerd de Missive van den heer Gouverneur dezer Provincie dato 14 November 1831, omtrent het aanschaffen van Badkuipen bij het onverhoopt doorbreken der Cholera; waarop na gehouden ruggespraak met de Leden — geantwoord is dat alhier bij de Boerenstand groote Troggen voorhanden zijn, die gevoegelijk voor Badkuipen kunnen gebruikt wor-

den, invoegen de aankoop van Badkuipen daardoor niet noodzakelijk wordt.—”

De bemoeiingen der gemeentebesturen met de cholera waren in de dagen van olim vele en velerlei. In de raadsvergadering van Mijndrecht 14 „July” 1832 gehouden, werd „door den Burgemeester mededeling gedaan van de bij hem ontvangen aanschrijvingen omtrent den Aziatischen braakloop, welke volgens Officieele berigten reeds tot op onzen grond is doorgedrongen: „Waarover gedelebereerd is besloten om in de eerste plaats, aan de Ingezetenen eene publicatie te doen, waarin dezelve berigt wordt gedaan van de niet besmettelijkheid van den Aziatischen braakloop, gewaarschuwd tegen hevige gemoedsbewegingen en angstvallige vrees, tegen onmatigheid in het gebruik van spijs en drank, en specifiek opgeven waarvoor zij zich voornamelijk te wachten hebben, en wat zij met opzigt tot de kleding, de reinheid en het bewaren van zuivere lucht in hunne woningen hebben in acht te nemen; houdende deze publicatie voorts verbodsbepalingen omtrent het verkoopen van onrijpe boomvruchten en wat dies meer is, verdere herinnering aan de bestaande Verordeningen van policie, opzigtelijk de gezondheid en de reinheid en nopens het sluiten der herbergen en tapperswinkels des avonds ten 10 ure.—

Zijnde het concept van die Publicatie door den Burgemeester voorgelezen en door de Leden goedgekeurd en bepaald om hiervan zoo veel exemplaren te doen drukken dat aan ieder huisgezin één kan worden uitgereikt.—

Zullende de leeraren van den Godsdienst worden verzocht hunne Gemeenten op te wekken tot welwillende ontvangst van deze Publicatie en om dezelve zooveel mogelijk op te volgen.—”

Het schijnt, dat de meeste gemeenten in die dagen een cholera-hospitaal tot haar beschikking hadden. In de raadsvergadering van Oudhuizen, „gehouden in 't Regthuis te Oudhuizen op Vrijdag 7 September 1832” werd „gedelibereerd om het Cholerahospitaal te voorzien van kribben en beddegoed. Tijdens de beraadslagingen stelde Arie Oostrom voor „om ook in de Geer — als te afgelegen om in kas van nood — van het Cholerahospitaal gebruik te kunnen maken — ter gemoedkoming van behoeftigen in geval de ziekte aldaar mogt ontstaan, voor een bed en beddegoed te zorgen, hetwelk hij alsdan op zich neemt onder zich te bewaren”. Een van goede burgerzin getuigend initiatief, waarmee de vergadering aanstonds kon instemmen, getuige de notulen, die letterlijk zeggen: „Dit een en ander geaccordeerd en daartoe geresolveerd”.

J. VAN DER HAAR

In het bekende boek van mr. J. van Lennep en J. ter Gouw over gevelstenen en uithangborden lezen we: „Een stad vertoont en vertelt, ook in haar uithangtekens, geschilderde borden en gebouwen stenen, figuren aan luifels en ijzeren stangen, opschriften en rijmen, haar geschiedenis. Gij leest daarop wat er al is omgegaan, waardoor zij bloeit en gebloeid heeft, wat er gewerkt en gekweekt, zelfs wat er gedacht wordt. Een stad zonder uithangtekens en opschriften

heeft iets ongezelligs en hou- terigs, iets doods en akeligs: zulks een stad is als een doofstomme, als een overeind staand lijk”.

Dergelijke krasse taal uitte men honderd jaar geleden. Ook vandaag kunnen wij daarmee instemmen, al zijn de uithangtekens en gevelstenen niet meer het enige middel om een stad wat op te frissen. Maar het zijn niet altijd betere middelen.

Een voorbeeld van zo'n kleine „opfrisser” geeft bijgaande gevelsteen, die men zien kan boven de toegang tot de huizen Lauwerecht 87-97. Het is wel een erg grof — en nog dik overgeverfd — geval, die „pot met blokken”. Maar in de weinig aantrekkelijke be-

bouwing van Lauwerecht is deze gevelsteen toch een fleurige onderbreking.

De vraag is echter: wat kan de betekenis van deze afbeelding zijn. Gaat het hier alleen maar om een versiering, of heeft de bloempot wat meer uit te beelden. De heer A. Ubaghs, die er een foto van maakte, kwam dit niet te weten. Kan iemand van de lezers licht verschaffen?

de J.

KLEINE MEDEDELINGEN

In het artikel over Jan Tolhuis in het juli-nummer van Oud-Utrecht, zijn de latijnse inscripties wat geradbraakt overgekomen. Hier volgt de juiste tekst.

„Paulus”: Fratres scientes, quia hora est jam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus, quam cum credidimus.

En „Philippus”: Jesus dicit ei: Tanto tempore vobiscum sum et non cognovisti me.

ALEID VAN DE BUNT

TWEE VERNUFTIGE MOLENS

In 1697 en 1699 bezocht Leonhard Christoph Sturm (1669-1719), hoogleraar in de wis- en natuurkunde te Wolfenbüttel ons land. Aan zijn reisbeschrijving ontleent de heer W. J. A. Arntz een artikel in *Klei*, orgaan voor de klei-verwerkende industrie van juni 1961. Op onze beurt nemen wij daaruit weer de volgende passage over.

„De Utrechtenaren vindt hij, in tegenstelling tot de Amsterdammers, beschaafd en zeer beleefd! Hij brengt er een bezoek aan de zijdespinnerij en: aan een steenfabriek, welke volgens hem, het „vollkommenste Werck” is „das in gantz Holland und sonst irgendwo zu finden ist”. Op deze steenbakkerij staan verschillende gebouwen, zoals overal te vinden zijn, doch er zijn daar bovendien twee wonderen te zien: een klei-molen en een tegel-polijst-molen! Het zijn zo'n „ganz simple Wercke”, dat ze zonder afbeeldingen, alléén met woorden voldoende duidelijk beschreven kunnen worden.

De klei-molen bestaat uit een vierkante kast, welke verticaal opgericht, op vier poten staat. Binnenin zit een ijzeren as met een aantal vinnen in de vorm van „Hirsch-Hörner”. De as rust onder op een ijzeren kruis en boven steekt zij zover uit, dat hieraan een lange stang bevestigd kan worden welke schuin naar beneden loopt. Aan deze stang wordt een paard gespannen dat, door als maar rond te lopen, de as met vinnen in beweging brengt waardoor de klei bewerkt wordt.

Voordat de klei in de molen gedaan wordt, is zij al door paarden en mensen (op blote voeten) getreden. Zij is dan al goed om er gewone metselstenen van te maken. Door de klei ook nog in de molen te bewerken, wordt zij nog beter geschikt voor dakpannen en tegels. Als de tegels gebakken zijn worden ze glad geslepen in de polijst-molen!

Deze bestaat uit een ronde muur, welke van boven afgedekt is met marmeren tegels. In het middelpunt van de ommuurde cirkel staat een as, waaraan twee stangen zitten. De éne stang dient om de as rond te draaien.

Hieraan wordt — binnen de ommuring — een paard gespannen. De andere stang loopt van de as naar de marmeren bovenkant van de muur. Aan deze tweede stang worden enige — met stenen verzwaarde — tegels bevestigd. Als het paard begint rond te lopen, schuiven de te polijsten tegels over de marmeren bovenrand van de muur. Tegelijkertijd stoot deze stang ook nog tegen vaten met zand en water, zodat gedurende het polijsten automatisch zand en water op de marmeren rand terecht komen.

Aldus krijgt men tegel-vloeren in de huizen, „welche denen von gemeinen Marmor-Fliessen an Schönheit wenig nachgeben, aber viel weniger kosten”.

KLOKGELUI VOOR RAADSVERGADERING

In Utrecht, zo lezen wij in *Trouw*, zullen binnenkort de vergaderingen van de gemeenteraad worden aangekondigd met een kwartier klokgelui uit de Buurtoren.

De gemeente Utrecht heeft namelijk haar klokkenbezit weer over de verschil-

lende stadstorens verdeeld, nadat dit in de oorlog was geëvacueerd. Het gevolg is, dat kerkdiensten weer met klokgeluid kunnen worden aangekondigd.

De klok, die thans zijn oude bestemming in de toren van de Buurkerk heeft hervonden, is echter vanouds een „wereldlijke” klok, die vroeger werd geluid bij terechtstellingen of bij brand.

In deze „wereldlijke” traditie wil het gemeentebestuur van Utrecht nu doorgaan. Deze klok zal dus niet worden geluid voor kerkdiensten. Aangezien er echter geen terechtstellingen meer zijn en branden sneller per telefoon worden gemeld dan door het luiden van een klok, heeft men een nieuwe bestemming gezocht.

Alle officiële gemeentelijke gebeurtenissen, als raadsvergaderingen e.d. zullen voortaan door het geluid van deze oude banklok (waarop als versiering een terechtstelling is afgebeeld) worden aangekondigd.

VAN DOMSTEEG TOT DOMSTRAAT

Bij de opening van het nieuwe gebouw van de Nutsspaarbank te Utrecht, april 1961, heeft men in Utrecht een circulaire verspreid met foto's van de oude panden Oudkerkhof hoek Domstraat en het nieuwe gebouw dat daar nu staat. Er worden enkele historische gegevens vermeld, die wij hier overnemen.

De naam *Domsteeg*, die reeds in de veertiende eeuw vermeld wordt en nog niet zo lang geleden in *Domstraat* gewijzigd werd, duidt erop, dat de grond daar het eigendom was van het kapittel ten Dom, dat nú niet meer bestaat, maar in vroeger eeuwen buitengewone invloed bezat. En óók, dat het maar een zeer smalle — enkele meters brede — straat geweest moet zijn. De ouderen onder ons, die nog de situatie vóór 1904 hebben gekend, herinneren zich, dat de steeg veel te smal was voor het steeds toenemende verkeer. Men was het er trouwens al eeuwenlang over eens, dat de steeg verbreed moest worden. In 1629 werd aan de daar wonende apotheker Modé reeds opgedragen „dat hij de slachvensters van zijn winkel continuelyck zal moeten laten nederhangen omme de passagie aldaer nyet te benauwen”. Veel hielp dat natuurlijk niet en het verwonderde ons daarom helemaal niet, dat honderdvijftig jaar later aan de verbreding nog niets was gedaan. Maar ook toen — in 1776 — vond men geen oplossing. Dat de zaak echter acuut begon te worden, blijkt wel uit het feit, dat de Domsteeg „zo eng” was, dat twee rijtuigen elkaar maar net passeren konden. En dat gaf „in de winteravonden en in zonderheid op de dagen, in welke de prediciën in den Domkerk gehouden worden, veel incommoditeit en somtijds confusie met de rijtuigen” en bracht voor de „voetgangeren veel gevaar en schrik” met zich, „dewijl bij het schielijk aankoomen van een rytuig men bijna geen plaats heeft zich te bergen...”

Hoewel er in het zuidelijk gedeelte der straat in 1776 een geringe verbetering tot stand kwam, zou de verbreding van de gehele Domsteeg tot het begin van deze eeuw blijven rusten. Het huis, dat destijds op de hoek van het Oudkerkhof was gelegen (nr. 51), werd in 1901 door de stad aangekocht en — in afwachting van de definitieve verbreding — verhuurd; het pand er naast (nr. 49) kon eerst in 1903 door de gemeente in eigendom worden verkregen. En ook in de Korte Jansstraat waren er allerlei moeilijkheden, die eerst na toepassing van de Onteigeningswet uit de weg konden worden geruimd. Gelukkig kon in 1904 het verlossende woord worden gesproken, dat de voorgenomen verbreding van Domstraat en Korte Jansstraat binnen afzienbare tijd zou zijn gerealiseerd. Een jaar later werden de besproken huizen aan Het Oudkerkhof en drie percelen aan de Korte Jansstraat gesloopt en niet lang daarna was de verbreding een feit.

Helaas zou een blinde muur langs de Domstraat meer dan vijftig jaar het stadsbeeld ontsieren. Tot... de Nutsspaarbank aan deze toestand een einde maakte. De huizen Oudkerkhof 45 en 47 — waarin „De Discus” en „Het Algemeen Handelsblad” gevestigd waren — konden in 1955 worden aangekocht. En toen in januari 1959 de plannen voor het nieuwe hoofdkantoor wereldkundig gemaakt werden, omdat de huurovereenkomsten voor deze twee percelen waren verlopen, kon de sloper meteen met zijn werk beginnen.